

Стадник Н.М., студент Житомирського
регіонального відділення навчально-
наукового інституту № 4 Національної
академії внутрішніх справ *Науковий*
керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Полішко Н.Л.

ІСТОРІЯ ФАКТИЧНОГО ШЛЮБУ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У ст. 21 Сімейного кодексу України законодавець визначає шлюб як сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. У радянській цивілістичній доктрині шлюб в соціалістичному суспільстві традиційно розглядався як принципово нова форма сімейного союзу чоловіка і жінки, на відміну від шлюбу, який укладається в буржуазному, експлуаторському суспільстві.

Серед ознак шлюбу чинне сімейне законодавство називає його реєстрацію у державному органі актів цивільного стану. Водночас, у Сімейному кодексі України вперше у вітчизняному новітньому законодавстві передбачені правові наслідки, які настають за умови тривалого проживання однією сім'єю чоловіка та жінки, які не перебувають між собою у зареєстрованому шлюбі. Серед прав, які набувають такі особи, зазначено і право на утримання. Таким чином, визнаючи шлюбом лише сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану, законодавець за певних обставин не лише визнає дійсними і фактичні шлюбні відносини, а і надає їм правового захисту.

Зазначимо, що вітчизняній історії сімейного права відомі спроби легалізації фактичних шлюбних відносин.

Історія сучасного українського сімейного законодавства щодо оформлення шлюбу починається з Декрету РНК УСРР від 20 лютого 1919 р. Про цивільний шлюб і про ведення книг актів громадянського стану за яким обов'язковими в УССР визнавалися лише цивільні шлюби. На етапі становлення Радянської влади в Україні законодавець не визнавав фактичне сімейне співжиття шлюбом, яке б тягнуло за собою певні правові наслідки.

У двадцятих роках в УРСР розпочався процес подальшого удосконалення сімейного законодавства. Оскільки з огляду на громадянську війну сімейний кодекс УРСР 1919 р. не був введений в дію і не став законодавчим актом Народний комісаріат юстиції УРСР прийняв рішення про підготовку до видання нового сімейного кодексу республіки. Постановою третьої сесії ВЦВК IX від 31 травня 1926 р. був прийнятий Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі - УРСР).

Основні норми цього Кодексу ґрунтувалися на тих же принципах сімейного права, що були закладені в перших радянських декретах. Водночас, Кодекс УРСР 1926 р., а також кодекси РСФСР, БРСР та деяких інших радянських республік поряд із зареєстрованим шлюбом визнавали також і, так званий, фактичний шлюб, тобто шлюб, не оформлений в органах ЗАГСУ.

Визнання таких шлюбів могло бути здійснене тільки через суд де необхідно було довести наявність фактичного шлюбу. Тому, якщо між фактичним подружжям виникали якісь суперечки (щодо майна або відносно аліментів), то суд, перш ніж розв'язати ці суперечки, повинен був у кожному конкретному випадку встановити, тобто визнати, наявність шлюбних зв'язків. Причому фактичним шлюбом визнавались лише серйозні та тривалі подружні зв'язки, а не випадкові і скороминуші.

За Кодексом УРСР суд мав право прирівняти фактичний шлюб до зареєстрованого лише в двох випадках:

- 1) при визнанні права фактичного подружжя на взаємне утримання у випадку непрацездатності;

- 2) при поділі спільного майна, яке було нажите за час фактичного шлюбу (ст. 140 Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР).

Інші ж права, які мало подружжя, що перебувало у шлюбі зареєстрованому (наприклад, право на прізвище іншого подружжя) фактичне подружжя не набувало.

Легалізація фактичних шлюбів у двадцятих роках обґрунтовувалася необхідністю захисту інтересів жінки, як менш соціально забезпеченого в такому союзі партнера. Важка

економічна ситуація в країні після першої світової та громадянської війни, безробіття, загальний низький матеріальний рівень населення зумовлювали тяжке матеріальне становище жінки, якій спільне життя з фактичним чоловіком не надавало ніяких прав на набуте майно. Після припинення співжиття жінка не набувала права на аліменти у випадку непрацездатності, при народженні дитини, допомогу на безробіття тощо.

Визнаючи фактичні шлюби і пов'язуючи з ними певні правові наслідки, держава, з іншої боку, намагалася і послабити значення релігійних шлюбів, і, відповідно, релігійного впливу церкви на свідомість громадян.

Розглядаючи справи про встановлення фактичного шлюбу суди на практиці почали стикатися з цілою низкою перешкод, зумовлених відсутністю легальних ознак фактичного шлюбу і обставинами конкретної справи. Так, із заявами про встановлення фактичних шлюбних відносин зверталися декілька жінок при цьому чоловік не лише фактично проживав тривалий час з кожною із заявниць, і мав від кожної з них дітей, а і, водночас, реєстрував новий шлюб або вже перебував у зареєстрованому шлюбі. Складність розв'язання такого роду спорів обумовлювалася і тим, що нерідко із заявами про встановлення факту шлюбних відносин зверталися вже після смерті чоловіка та ін.

За певних обставин доказами перебування у фактичних шлюбних відносинах суди визнавали: спільне проживання; спільне ведення господарства; утримання іншого непрацездатного фактичного подружжя; взаємна матеріальна допомога; спільне виховання спільних дітей чи дітей одного із фактичного подружжя; вияв подружніх стосунків перед іншими особами; повідомлення про факт фактичних шлюбних відносин у заявах (наприклад, на роботі), листах тощо.

Інститут фактичного шлюбу, який був певною мірою політично і економічно виправданий для Радянської держави на початку 20-х років, не витримав випробувань Великої Вітчизняної війни, оскільки не сприяв укріпленню сім'ї, яку можна було таким чином легко створити і легко зруйнувати.

Наскільки виправданим є реанімація інституту фактичного подружжя в сучасних умовах побудови незалежної української

держави та кардинальних змін у політичному і економічному житті суспільства, що відбулися протягом останніх десятиріч, відповідь дасть судова практика.

Список використаних джерел

1. Сімейне право України: Навч. посібн. / За ред. О.В. Дзери - К., 1997. - С. 52-53; Сімейне право України: Підручн / За ред. В.С. Гопанчука. - К., 2002. - С. 44-49; Сімейне право України / За ред. Ю.С. Червоного - К., 2004 - С. 119-122; Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Є.О.Харитонова. - Х., 2006. - С. 55-58.
2. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. - К., 2003.
3. Заїка Ю.О. Спадкове право України: Становленні і розвиток. - К., 2007.
4. Сімейне право України: Підручн / За ред. В.С. Гопанчука. -К., 2002.
5. В.М. Співак, В.С.Гопанчук В.СМ. Законодавство України про шлюб і сім'ю - К., 1998.